

پیش بینی رفتارهای پرخطر بر اساس صفات شخصیتی در افراد وابسته به موادمحمد طهماسب پور^{۱*}، میرحسین بنی هاشم کلیبر^۲، کاظم گلچین^۳^۱ کارشناسی ارشد روانشناسی بالینی، دانشگاه اردبیل، اردبیل، ایران^۲ دانشجوی کارشناسی ارشد روانشناسی عمومی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز، تبریز، ایران^۳ پزشک عمومی، دانشگاه ؟، ؟؟؟، ایران**چکیده**

هدف پژوهش حاضر پیش‌بینی رفتارهای پرخطر بر اساس صفات شخصیتی در افراد وابسته به مواد است. در این پژوهش از روش توصیفی از نوع همبستگی استفاده شد. نمونه‌ی پژوهشی ۱۵۰ نفر از مراجعین مراکز ترک اعتیاد (افراد وابسته به مواد) به صورت تصادفی خوشه‌ای از بین تمام مراکز ترک اعتیاد شهر تبریز و در مرحله‌ی بعد به روش در دسترس انتخاب شد. در این پژوهش از پرسشنامه محقق ساخته ارزیابی رفتارهای پرخطر و پرسشنامه تجدیدنظر شده نئو فرم کوتاه استفاده شد. یافته‌های حاصل از آزمون همبستگی و تحلیل رگرسیون چندگانه گام‌به‌گام نشان داد که صفات شخصیتی روان‌زندگرای، مسئولیت‌پذیری، دلپذیر بودن، برونگرایی و انعطاف‌پذیری قادر به پیش‌بینی رفتارهای پرخطر در افراد وابسته به مواد است.

کلیدواژه‌ها: افراد وابسته به مواد؛ روان‌زندگرای؛ مسئولیت‌پذیری؛ دلپذیر بودن؛ برونگرایی؛ انعطاف‌پذیری

مقدمه

با توجه به اینکه زندگی یک فرد وابسته به مواد زمینه‌ی کاملاً مساعدی برای رفتارهای پرخطر فراهم می‌آورد و به نوعی یکی از دغدغه‌های اساسی و همیشگی در زندگی افراد وابسته به مواد می‌باشد و از آنجایی که تداوم مصرف شدت و تداوم بروز رفتارهای پرخطر را به همراه خواهد داشت، زندگی این افراد، نزدیکان آنها و به دنبال آن زندگی اجتماعی را نیز تهدید می‌کند. از طرف دیگر روانشناسان همیشه به دنبال پیش‌بینی و تبیین شخصیت‌های افراد بر اساس رفتارهایشان هستند و رفتارهای افراد وابسته به مواد نیز شامل این فرایند می‌شود.

برخی از نظریه‌پردازان در رابطه با اختلالات روانی، به بررسی شخصیت و زیربنای آن پرداخته‌اند و عقیده دارند که شخصیت هر فرد در گذشته و در طول زندگی زمینه‌ساز مناسبی برای ابتلای او به برخی از اختلالات کنونی یا آتی می‌باشد. به طوری که شخصیت فرد در گذشته یکی از فاکتورهای مهم در بررسی پیش‌آگهی خوب برای بیماران روانی می‌باشد (روزنهان و سیلیگمن، ۱۳۷۹). بررسی‌های گسترده نشان می‌دهند که افراد مبتلا به بیماری روانی ۲/۷ مرتبه بیشتر از افراد فاقد اختلالات روانی احتمال دارد که وابستگی به مواد را تجربه کنند و تعامل عوامل روانشناختی، شخصیتی و محیطی وابستگی به مواد را به شیوه‌هایی که فراتر از خواص دارو شناختی مواد است تحت تاثیر قرار می‌دهد (بک، ۲۰۰۱).

نتایج پژوهش هایس و جوزف (۲۰۰۳) نشان داد که با وجدان بودن، برون‌گرایی و روان‌رنجورخویی با سلامت روان مرتبط است که این یافته‌ها هماهنگ با پژوهش دنیو و کوپر (۱۹۹۸) است که بیان داشتند که از بین پنج عامل، برون‌گرایی و باوجدان بودن قوی‌ترین عامل پیش‌بینی کننده سلامت روانی می‌باشد. یافته دیگر هایس و جوزف (۲۰۰۳) این بود که انعطاف‌پذیری با سلامت روانی ارتباط ندارد. آسیب‌پذیری‌های شخصی و تجارب گذشته فرد بر میزان ابتلای فرد به مشکلات روانی تاثیر بسزایی دارد. کمبودهای عاطفی و سرخوردگی‌ها، می‌تواند نقش عمده‌ای را در زندگی فرد بازی کند. شیوه‌های تربیتی والدین، سخت‌گیری‌ها و سهل‌گیری‌های آنها در تربیت فرد و دلبستگی‌های افراد می‌تواند آنها را در آینده به عنوان فرد سالم و یا دچار مشکل و اختلال جلوه دهد. کنترل، شخصیت را این چنین تعریف می‌کند: شخصیت چیزی است که به ما اجازه می‌دهد پیش‌بینی کنیم که شخص در یک موقعیت معین چه خواهد کرد، یعنی چه عملی از او سر خواهد زد. هیلگارد در تعریف خود، از کلیت شخصیت فاصله گرفته و نوعی برگشت به قوای ذهنی را نشان داده است. او شخصیت را چنین تعریف می‌کند: شخصیت الگوهای معینی از رفتار و شیوه‌های تفکر است که نحوه سازگاری شخص را با محیط تعیین می‌کند (اسماعیلی، ۱۳۸۷).

* پست الکترونیک نویسنده مسئول: mohammad_tah@yahoo.com

هر چند که ویژگی های شخصیتی نقش مهمی در توضیح تفاوت های فردی در میزان ولع مصرف دارد (ورهیل، برینک و گرینلینگز، ۱۹۹۹، نقل از اسمعیلی، ۱۳۸۴)، اما در بررسی های اندکی به آن پرداخته شده است. این بررسی ها با ارائه ی محرک هایی که می توانند در فرد ولع مصرف را پدید آورند، به بررسی و ارزیابی جنبه های گوناگون این پدیده پرداخته و ارتباط مشخصی را بین شدت بروز ولع مصرف و ویژگی های شخصیتی نشان داده است. پاره ای از بررسی ها همبستگی مثبت بین شدت ولع مصرف، روان نژندی و درون گرایی را در معتادین به الکل نشان داده اند (مک کاسکار و براون، ۱۹۹۱، نقل از اسمعیلی، ۱۳۸۴). بنابراین با توجه به مبانی نظری و پیشینه تجربی، این پژوهش به دنبال یافتن پاسخ به این سوال مطرح شد که آیا صفات شخصیتی قادر به پیش بینی رفتارهای پر خطر در افراد وابسته به مواد است؟

روش

شرکت کنندگان

جامعه آماری پژوهش حاضر شامل مراجعین مراکز ترک اعتیاد شهر تبریز بود. نمونه ی پژوهشی ۱۵۰ نفر از مراجعین مراکز ترک اعتیاد (که سوء مصرف مواد دارند) به صورت تصادفی خوشه ای از بین تمام مراکز ترک اعتیاد شهر تبریز و در مرحله ی بعد به روش در دسترس انتخاب شد. پژوهش حاضر از نظر هدف کاربردی و روش پژوهش مورد استفاده توصیفی از نوع همبستگی است.

ابزار

پرسشنامه ارزیابی رفتارهای پرخطر: پرسشنامه ارزیابی رفتارهای پر خطر ساخته می باشد. این پرسشنامه پس از تهیه آیتم های اولیه بر اساس معیارهای رفتارهای پرخطر از جمله تزریق مواد، استفاده از سرنگ مشترک، رابطه جنسی خارج از رابطه زناشویی یا رابطه جنسی با شریک جنسی وابسته به مواد... در اختیار دو تن از اساتید روان شناسی و یک روانسنج قرار گرفت و پس از اعمال نظر آنان بر روی نمونه پژوهش اجراء گردید. ضریب آلفای کرونباخ برای پرسشنامه محقق ساخته در پژوهش حاضر ۰/۷۱ بدست آمد. این مقدار آلفا برای مقاصد پژوهش مناسب بوده و میتوان از این ابزار در پژوهش حاضر استفاده کرد.

پرسشنامه تجدیدنظر شده نئو: فرم کوتاه پرسشنامه ۵ عاملی شخصیت نئو دارای ۶۰ آیتم است. پاسخگویی به عبارات آن در قالب یک مقیاس لیکرت ۵ درجه ای صورت می گیرد. این مقیاس دارای ۵ عامل انعطاف پذیری، روان رنجورخویی، باوجدان بودن، توافق پذیری و برون گرایی می باشد. سوالات این مقیاس بر روی طیف لیکرت پنج بخشی از نمره یک تا پنج (الف- کاملاً مخالف، ب- مخالف، ج- بی نظر، د- موافق ه- کاملاً موافق) نمره گذاری شده است. هر فرد در هر کدام از زیر مقیاس ها با جمع ۱۲ عبارت پاسخ داده شده، نمره ای از صفر تا ۴۸ کسب می کند. پانایوتو (۲۰۰۴؛ نقل از روشن چسلی، شعیری، عطری فرد و همکاران، ۱۳۸۵) ضریب آلفای کرونباخ برای روان رنجورخویی ۰/۸۷، برون گرایی ۰/۷۰، با وجدان گرایی، ۰/۵۱، توافق پذیری ۰/۶۹ و انعطاف پذیری ۰/۸۳ گزارش کرده اند. وضعیت اعتبار به روش ضریب آلفای کرونباخ پرسشنامه ۵ عاملی شخصیت نئو در بین دانشجویان دانشگاه تهران توسط روشن چسلی، شعیری، عطری فرد و همکاران (۱۳۸۵) بررسی شده و نتایج اعتبار NEO-FFI برای مقیاس روان رنجورخویی ۰/۸۶، برون گرایی ۰/۷۳، وجدان گرایی، ۰/۸۱، توافق پذیری ۰/۶۴ و انعطاف پذیری ۰/۴۲ گزارش کرده اند. حمایت های تجربی خوبی از اعتبار و روایی این مقیاس وجود دارد و فرم بلند و کوتاه آن از لحاظ پایایی و روایی تفاوتی با هم ندارند (گروسی، ۱۳۸۰). در پژوهش احدى (۱۳۸۶) پایایی زیر مقیاس های آن به روش ضریب آلفای کرونباخ مابین ۰/۴۸ الی ۰/۶۸ به دست آمده است.

شیوه ی اجرا

جهت اجرای این پژوهش ابتدا ابزارهای مورد نیاز تهیه و سپس فرآیند نمونه گیری به مرحله اجرا گذارده شده و پس از آن پرسشنامه های مورد استفاده در بین شرکت کنندگان گزینش شده، توزیع و اطلاعاتی در رابطه با نحوه پرکردن پرسشنامه ها داده شده است. سرانجام، داده های مورد نیاز استخراج و به وسیله نرم افزار SPSS.19 مورد تجزیه تحلیل قرار گرفت. همچنین برای تجزیه و تحلیل داده های پژوهش از ضریب همبستگی پیرسون و تحلیل رگرسیون استفاده شد.

نتایج

جدول ۱ شاخص های توصیفی ویژگی های شخصیتی و رفتارهای پرخطر را به همراه همبستگی بین این متغیرها را نشان

می دهد.

جدول ۱

ماتریس همبستگی متغیرهای مورد مطالعه

متغیرها	میانگین	انحراف استاندارد	۱	۲	۳	۴	۵	۶
۱) روان نژند گزایی	۳۴/۳۲	۸/۷	۱	۰/۰۲۳	** -۰/۵۳	** -۰/۵۷	** -۰/۴۹	** -۰/۶۲
۲) برونگرایی	۳۰/۳	۷/۵		۱	-۰/۰۵۲	۰/۰۴۳	۰/۰۷	** -۰/۴۲
۳) انعطاف پذیری	۳۳/۴	۶/۷			۱	-۰/۰۵	-۰/۰۱۳	* -۰/۳۶
۴) دلپذیر بودن	۳۱/۰۲	۸/۵				۱	** /۴۳	** -۰/۵۰۲
۵) مسئولیت پذیری	۲۹/۶	۸/۳					۱	** -۰/۵۸
۶) رفتارهای پرخطر	۲۴/۷	۸/۷						۱

تعداد نمونه = ۱۵۰

نتایج ضریب همبستگی پیرسون نشان داد بین روان نژندگرای، برونگرایی، انعطاف پذیری با رفتارهای پرخطر رابطه مثبت معنادار و بین دلپذیر بودن و با وجدان بودن با رفتارهای پرخطر رابطه منفی معنادار وجود دارد. بعلاوه جهت پیش بینی رفتارهای پرخطر از رگرسیون گام به گام استفاده شد. نتایج به دست آمده نشان داد که در گام پنجم ۶۲ درصد از واریانس رفتارهای پرخطر توسط ویژگی های شخصیتی تبیین می شود و مقدار F به دست آمده از تحلیل واریانس ۱۶/۴۵ نتایج به دست آمده را تایید کرد. گام های ورود متغیر به رگرسیون بدین صورت بود که درگام اول روان نژندگرای، درگام دوم مسئولیت پذیری، در گام سوم برونگرایی، در گام چهارم دلپذیر بودن و در گام پنجم انعطاف پذیری وارد معادله رگرسیونی گردیده است. بر اساس نتایج جدول ۲، متغیر های باقی مانده در مدل نهایی رگرسیون روان نژندگرای، مسئولیت پذیری، برونگرایی، دلپذیر بودن و انعطاف پذیری می باشد.

جدول ۲

ضرایب تحلیل رگرسیون گام به گام جهت پیش بینی رفتارهای پرخطر از طریق صفات شخصیت در افراد وابسته به مواد

گام	متغیرهای پیش بینی کننده	ضرایب غیر استاندارد	Beta	t	p
		sb	B		
نهایی	مقدار ثابت	۳۳/۰۶	-	۱۱/۴	<۰/۰۰۱
	روان نژندگرای	۰/۴۵	۰/۰۹	۶/۴	<۰/۰۰۱
	مسئولیت پذیری	-۰/۴۲	۱/۰۲	۶/۳۷	<۰/۰۰۱
	برونگرایی	۰/۴۱	۱/۱۵	۶/۰۷	<۰/۰۰۱
	دلپذیر بودن	-۰/۳۷	۰/۸۵	۳/۶۶	<۰/۰۰۱
	انعطاف پذیری	۰/۳۲	۰/۳	۲/۷۸	<۰/۰۰۱

بحث

هدف پژوهش حاضر پیش بینی رفتارهای پرخطر بر اساس صفات شخصیتی در افراد وابسته به مواد بود. نتایج این پژوهش نشان داد صفت شخصیتی روان نژندی قادر به پیش بینی رفتارهای پرخطر در افراد وابسته به مواد است. این نتیجه با نتایج تروپست و همکاران (۲۰۰۲)، کوپر، گوجا و شلدون (۲۰۰۰)، محمود علیلو و اسمعیلی (۱۳۸۶)، هایس و جوزف (۲۰۰۳)، والتون و رابرتز (۲۰۰۴) و ورهیل، برینک و گرینلینگر (۱۹۹۹؛ نقل از اسمعیلی، ۱۳۸۴) همسو است.

بر اساس نتایج تحقیق حاضر روان نژندی قادر به پیش بینی رفتارهای پرخطر در افراد وابسته به مواد است. اغلب تحقیقات به این نتیجه رسیده اند که رفتارهای پرخطر با نمرات بالا در بعد روان نژندگرای همبسته است (محمود علیلو و اسمعیلی، ۱۳۸۶). مولفه های بعد روان نژندگرای شامل اضطراب، پرخاشگری، تکانشگری، خود نگرانی و آسیب پذیری است (گروسی، ۱۳۸۰). تروپست و همکاران (۲۰۰۲) معتقدند که روان نژندگرای بطور ثابت با رفتارهای پرخطر مرتبط است. همچنین مطالعات کوپر، گوجا و شلدون (۲۰۰۰) نشان داده اند که نمرات بالا در مقیاس روان رنجوری با رفتارهای پرخطر به عنوان شیوه های برای مقابله با حالات خلقی منفی همبسته است.

نتایج تحقیق حاضر نشان داد صفت شخصیتی برونگرایی قادر به پیش‌بینی رفتارهای پرخطر در افراد وابسته به مواد است. نتیجه بدست آمده با نتایج پژوهش‌های پانونن (۲۰۰۳)، (سماوی، ۲۰۰۸)، هایس و جوزف (۲۰۰۳)، دنیو و کوپر (۱۹۹۸) و ورهیل، برینک و گرینلینگر (۱۹۹۹؛ نقل از اسمعیلی، ۱۳۸۴) است. ثرلوشر (۲۰۰۳) دریافتند که افراد مستعد مصرف مواد، از برونگرایی پایینی برخوردارند. اما برخلاف این یافته، در پژوهش‌های بعدی نشان داده شد که میزان بالای برونگرایی با مصرف الکل (پانونن، ۲۰۰۳) و مصرف مواد (سماوی، ۲۰۰۸) مرتبط است.

بر اساس نتایج این پژوهش، صفت شخصیتی انعطاف‌پذیری نیز قادر به پیش‌بینی رفتارهای پرخطر در افراد وابسته به مواد است. نتایج تحقیق حاضر با نتایج فلوری، لینام، میلیچ، لیوکفیلد و کلاتون (۲۰۰۲)، مارکی و تینسل (۲۰۰۳) و هایس و جوزف (۲۰۰۳) همسو است. برخی پژوهش‌ها نشان داده‌اند که انعطاف‌پذیری بالا مرتبط با مصرف مواد و رفتارهای پرخطر همراه مصرف مواد است (فلوری و همکاران، ۲۰۰۲).

بر اساس نتایج تحقیق حاضر صفت شخصیتی دلپذیر بودن نیز قادر به پیش‌بینی رفتارهای پرخطر در افراد وابسته به مواد است. نتیجه تحقیق حاضر با نتایج فلوری و همکاران (۲۰۰۲)، ثرلوشر (۲۰۰۳)، مارتین و شر (۱۹۹۴) و والتون و رابرتز (۲۰۰۴) مبنی بر اینکه افراد با دلپذیری پایین، بیشتر به سمت مصرف مواد گرایش پیدا می‌کنند همسو است.

بر اساس نتایج تحقیق حاضر صفت شخصیتی با وجدان بودن (مسئولیت‌پذیری) نیز قادر به پیش‌بینی رفتارهای پرخطر در افراد وابسته به مواد است. این نتیجه با نتایج پژوهش دنیو و کوپر (۱۹۹۸)، اختیاری، رضوان فر و مکرری (۱۳۸۷؛ نقل از بخشی پور، ۱۳۸۶) و مارکی، مارکی و تینسل (۲۰۰۳) همسو است.

مارکی، مارکی و تینسل (۲۰۰۳) دریافتند وظیفه‌مداری و توافق‌پذیری پایین در دختران نوجوان با افزایش مشارکت در رفتارهای پرخطر همراه است. افزون بر این گشودگی نسبت به تجربه در تعامل با بلوغ زودرس منجر به افزایش مشارکت در رفتارهای پرخطر می‌شد. مطالعات نشان می‌دهد برخی صفات شخصیتی می‌تواند سهم بسزایی در الگوی رفتارهای پرخطر داشته باشد. به نظر می‌رسد که صفات شخصیت از جمله عوامل مهم و تاثیرگذار در رفتارهای پرخطر باشد و یک شاهراه شخصیتی به سوی رفتارهای پرخطر وجود دارد. در کل مطالعات نشان دادند که ویژگی‌های شخصیتی فرد را مستعد مصرف مواد و انجام رفتارهای پرخطر می‌کند (ویلیام، استوپس، آلبل، ۲۰۰۷). این پژوهش همانند پژوهش‌های دیگر با محدودیت‌هایی مواجه بود. یکی از محدودیت‌های پژوهش حاضر عدم دسترسی به شرکت‌کنندگان بیشتر به دلیل جامعه آماری در دسترس کم اشاره کرد؛ به خصوص پژوهش‌های روانشناختی که با ابزار خودگزارشی صورت می‌گیرد نیازمند به جامعه آماری بیشتری می‌باشد. بنابر ماهیت همبستگی استنباط علی از یافته‌ها جای تردید دارد. از این رو تعمیم یافته‌های پژوهش و کاربست آنها بایستی با احتیاط صورت گیرد. محدودیت دیگر این پژوهش، انتخاب معنادان از بین مراجعین مرد به مرکز درمان سوء مصرف مواد بود. بنابراین در تعمیم نتایج به زنان باید احتیاط کرد. از سویی با توجه به شکل‌گیری شخصیت در سنین پایین و وجود آسیب‌پذیری شخصیتی برای رفتارهای پرخطر بر اساس نتایج تحقیق حاضر پیشنهاد می‌شود اقدامات پیشگیرانه از سوء مصرف مواد و رفتارهای پرخطر از سنین پایین به خصوص دوران نوجوانی شروع گردد.

منابع

- بخشی‌پور، عباس (۱۳۸۷). مقایسه‌ی ویژگی‌ها و اختلال‌های شخصیت و راهبردهای مقابله‌ای معنادان خود معرف و گروه بهنجار؛ مجله روانپزشکی و روانشناسی بالینی ایران، ۱۴، ۳-۲۹۷-۲۸۹.
- گروسی، میرتقی (۱۳۸۰). رویکردهای نوین در ارزیابی شخصیت. تبریز: انتشارات دانیال.
- محمود علیلو، مجید؛ زینالی، شیرین؛ اشرفیان، پروانه و صمدی راد، بهرام (۱۳۸۸). بررسی نوروگرای، برونگرایی، تکانش‌وری و هیجان‌خواهی در معنادان دارای رفتارهای پرخطر در مقایسه با معنادان دارای رفتارهای کم‌خطر و افراد سالم. فصلنامه روانشناسی دانشگاه تبریز، ۴(۱۴)، ۹۶-۱۱۳.
- Beck, A. T. (2001). *Cognitive therapy of substance abuse*. New York: Guilford Press.
- Cooper, M.L., Gocha, V.B., & Sheldoun, M.S., (2000). A Motivational Perspective on Risky Behaviors: the Role of Personality and Affect Regulatory Processes. *Journal of Personality*, 68, 1059-1088
- Hayes, N., & Joseph, S. (2003). Big 5 correlate of three measures of subjective well-being. *Personality & Individual differences*, 34(4): 723-727.
- Markey, C. N., Markey, P. M. & Tinsle, B. J. (2003). Personality, puberty, and preadolescent girls-risky behaviors: Examining the predictive value of the Five-Factor Model of personality. *Journal of Research in Personality*, 37, 405-419.

- Martin, E.D., & Sher, K.J. (1994). Family history of alcoholism, alcohol use disorders and the Five-Factor Model of personality. *Journal of Studies on Alcohol*, 55, 81-90.
- Paunonen, S.V. (2003). Big five factors of personality and replicated predictions of behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84, 2, 411-24.
- Samavi, S.A. (2008). The relationship between identity styles and substance use in the students of Islamic Azad University: Bandarabbas Branch. *The forth seminar of college student's mental health: Iran- Shiraz*. [Persian].
- Trobst, K.K., Herbst, JH., Masters, HL., & Costa PT. (2002). Personality pathways to unsafe sex: personality, condom use, and HIV risk behaviors. *Journal of Research in Personality*, 36, 117-133.
- Walton, K.E., & Roberts, B.W. (2004). On the relationship between substance use and personality traits: Abstainers are not maladjusted. *Journal of Research in Personality*, 38, 515-535.